

Dr. sc. Marica Liović, docentica
Filozofski fakultet
Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

ŽANROVSKA OBILJEŽJA ROMANA VRAGOLIJE TATINA SINA MARIJE ALEXANDERA RODA RODE

Slavonska književnost na nehrvatskim jezicima još nije pronašla svoje mjesto u opusu nacionalne književnosti iako je riječ o autorima i djelima koji svoje nadahnuće pronalaze u slavonskoj zemlji i čovjeku.

Alexander Roda Roda (1872.–1945.) jedan je od rijetkih književnika koji je cijeli književni opus napisao na njemačkome jeziku, a slaveći Slavoniju. Roman *Vragolije tatina sina Marije*, djelo je koje je samo na prvi pogled namijenjeno mlađem uzrastu. No bogatstvo običaja, zanata, slavonske svakodnevice, šaljive situacije koje proizlaze iz dodira slavonskoga ruralnoga čovjeka s razvojem, mehanizacijom i inovacijom, ljepote slavonskoga krajolika – elementi su koji će zainteresirati i starije čitatelje i ovo djelo okarakterizirati kao solidan (dokumentaristički) izvor za promišljanje o kulturi slavonskoga sela u posljednjim desetljećima 19. i u prvim desetljećima 20. stoljeća.

Temeljni je cilj rada detektirati žanrovske osobitosti ovoga Roda Rodina djela. Pisac je, naime, sâm svoje djelo žanrovski odredio kao roman: no otkrivajući strategije i postupke koje je rabio u gradbi svijeta svoga djela (prije svega mislimo na kompoziciju teksta, položaj pripovjedača, njegov legitimitet, odnosno uvjerljivost, gradbu likova, njihovu životnost te funkciju opisa i pripovijedanja u djelu) pronalazimo diskrepanciju između intencija što ih je autor najavio kako žanrovskim imenovanjem, tako i "nultom pripoviješću" u kojoj eksplicitno navodi razloge zbog kojih piše baš takvo djelo i ciljeve koje tim djelom želi ostvariti.

Ključne riječi: Roda Roda, roman, žanrovske osobitosti

Roman *Vragolije tatina sina Marije* o dogodovštinama svoje nemirne i na svakovrsno istraživanje spremne sestre Marije¹ napisao je Alexander Roda Roda 1910. godine. Iz pogovora ovoga djela Vlade Obada *Roda sa slavonskoga odžaka* doznajemo da je djelo nastalo u prigodi rođenja njegove kćeri Danice. "(...) Bio je to poklon od srca. (...) Nije mogao dočekati da joj počne pripovijedati o vlastitom uzbudljivom djetinjstvu na slavonskoj pustari. A razglibljeni seoski putovi i bare s vrbacima, sjenici, staje i torovi bili su kao

¹ U istome pogovoru Vlado Obad napominje da su brat i sestra i suautori romana *Milan jaši u noć* i upravo od tog vremena datira književni pseudonim "Roda Roda" jer su djelo pisale "dvije Rode". Marija se nakon udaje više nije bavila književnošću, ali je Alexander nastavio svoja samostalna djela potpisivati zajedničkim pseudonimo. (Obad, 2001: 221–222).

stvoreni za pustolovine. Marija² ih je uvijek činila u najboljoj namjeri, u želji da pomogne, da se dopadne i pokaže vlastitu ljubav" (Obad, 2001: 223).

U nultoj je pripovijesti (nazovimo je tako, priređivač je ovaj tekst nazvao *Posveta*, a Roda Roda naslovio *Mojoj kćerki Dani*), obraćajući se *Vama, djevojke mlade*, Roda Roda na neki način zadao smjer kojim će se razvijati njegovo pripovijedanje, ali i implicitno definirao naputke za čitanje ovoga teksta. Izravno se obraćajući kćeri, odnosno njezinoj generaciji, s pozicije svjedoka (u prvom licu jednine) donosi iscrpan faktografski okvir za svoje priče: o mjestu radnje (pustara Zdenci, Slavonija)

No, ono što se dogodilo – dogodilo se na pustari Zdenci u Slavoniji. (...) Pustara Zdenci imala je deset tisuća lijepih ravnih polja – prostirala se koliko god je pogled pucao. Na zapadu šuma, pašnjaci; na jugu planine; na sjeveru Drava. I prašnjavi drumovi i uzduž i poprijeko, mlinovi i selca, pokrajnji majuri, ovčji obori, ciganski tabori. (Roda Roda, 2001: 7–8)

stanovnicima pustare Zdenci

Ljudi – njih stotinjak možda i više, a zimi jedva pedeset – bili su Mađari, Srbi i Hrvati. Bilo je nekoliko Švaba žetelaca iz Kranjske, šumskih radnika s vojne granice, stranih opekara i prosjaka iz Egipta. (Roda Roda, 2001: 8–9)

obiteljskoj povijesti

Slavonija je kraj između Drave i Save, graniči s Mađarskom i Srbijom. Tamo živi mnogo Nijemaca. Tvoj djed, Dano, tvoji djedovi i pradjedovi, također su tamo živjeli. (Roda Roda, 2001: 8)

zatim povijesti svoga naroda u Slavoniji

Prije dvjesto godina Nijemci su se doselili na poziv Karla Šestoga: seljaci iz Hessena, Falačke, Frankena i Švabije. Ljudi ih sve skupa nazivaju "Švabama". I zaista, oni i do dana današnjega švabetaju: pjevaju pjesme svoje stare domovine, slave Boga i proljeće na tradicionalan način. (Roda Roda, 2001: 8)

gradu Osijeku i Srijemu

Grad Osijek njemački je (u močvarama Drave "njemačkoga je soldata grob"), a njemački su i Nova Pazova i Franzstadt. Ljudi iz Rume i Indije su iskonske Švabe i često dobivaju nadimke: Rumunji i Indijanci (jer Nijemci ne znaju izgovoriti "đ" pa su stanovnici Indije Indijanci).

U Srijemu Švabe žive u gradovima i selima, a poneki i na pustarama. Priča o Mariusu pokazat će kako usred slavenskoga mora živi njemački Robinzon. (Roda Roda, 2001: 8)

te o duhu vremena i odnosu čovjeka prema čovjeku

Živjelo se kao u raju. Nemoj misliti da se što kralo. Provalnika nije bilo – naša vrata nisu imala brave. Bilo je razbojnika, o da!

² U vezi s vrijednošću i recepcijom ovoga teksta na njemačkom govornom području, Obad navodi da je riječ o djelu koje je popularno i danas, a tekst pogovora zaključuje izjavom da je Roda Rodina Marija nadahnula Astrid Lindgren za stvaranje Pipi Duge Čarape: "Ako se tetu Astrid iz dalekog Stockholma toliko dojmila nestašna Marija, zašto onda da je ne prigrlimo mi, ako je ona već dijete naše ravnice?" (Obad 2001: 224)

Ti razbojnici, ti odvažni muškarci u šumama i na pašnjacima, otimali su stoku, novac, dragocjenosti, ali u biti su bili siromašni momci, dobri razbojnici. (...) Ljudi su se bojali razbojnika zbog njihove odvažnosti, voljeli zbog njihova siromaštva i pravednosti, a zavidjeli zbog njihova velika imena. (...) Od upravitelja pa sve do kovača, kolara, kočijaša, sluge, pastira, na pustari Zdenci svi su sjajnim očima pričali o hrabrom, snažnom razbojniku Bakonji (Roda Roda, 2001: 9).

Spajajući faktografiju i fikciju (lik iz djela [Marija, *tatin sin Marius*] koji je i stvarni lik te pripovjedač u djelu iz čije perspektive motrimo horizont prirode i društvenih događaja u djelu, ispričat će priču njegovoj kćeri Danici o svojoj fascinaciji razbojnikom, a zapravo će biti riječi o cijeloj galeriji pomaknutih likova i lijepih, ali zaboravljenih slavonskih običaja) te opimjerujući učinak začudnosti jer temeljni je motiv djevojčičina obuzetost likom i djelom seoskoga razbojnika – Roda Roda odredio se i naspram književnih strategija i postupaka s pomoću kojih će graditi djelo.

Iako je djelo žanrovski određeno kao roman (autorovo određenje) zapravo je riječ o pripovijestima (26 relativno samostalnih tekstova) koje uokviruje "nulta pripovijest",³ sve tekstove u djelu povezuje isti glavni lik, kako smo već istaknuli, ujedno i pripovjedač (Marija). Premda katkad "odluta" od temeljne ideje koju je iznio u "nultoj pripovijesti" (Marijina potraga za razbojnikom Bakonjom) većinu dogodovština treba motriti u kontekstu djevojčičine potrage (*A sve njezine misli, dok je bila dijete, vrtjele su se oko Bakonje, tajanstvenog junaka.*) (Roda Roda, 2001: 9) za glasovitim, lukavim i duhovitim razbojnikom⁴ koji cijelu slavonsku ravnicu i sve odrasle osobe u njoj vuče za nos, neprestance ih okradajući, ismijavajući njihove (neuspješne) metode potjere i postavljanja zamki u koje je on trebao upasti. 24 pripovijesti predstavljaju dogodovštine kojima je zajednički nazivnik Bakonja, a u posljednje dvije Marija je i dalje pripovjedačica, ali se radnja događa 20 godina nakon događaja s Bakonjom, odnosno njegova razotkrivanja.

U svojem je kapitalnom djelu, kad je posrijedi dječja književnost, Stjepan Hranjec ustvrdio da je roman kao književnu vrstu izuzetno teško opisati budući da je roman kakvoga poznajemo čedo 19. stoljeća pa u tom smislu nema "ustaljenu, višestoljetno potvrđivanu strukturu". Citirajući Krešimira Nemeca koji pak u svojem opisu romana slijedi Bahtina, Hranjec zaključuje da je riječ o "subverzivnome žanru jer je opreka svemu što je upregnuto pravilima, što opstoji na 'zaboravljanju', dakle prevladavanju, razmicanju dotadašnjeg žanrovskog ustroja". Nadalje, ističe Hranjec, roman je i "najdemokratičniji žanr jer je otvoren za druge žanrove i, povijesno gledano, nije vezan ni za koju društvenu skupinu, stalež" što je, među ostalim i uzrok raznoraznih, često i suprotstavljenih definicija (Hranjec, 1998: 5–6). Stoga se

³ Slijedeći teoriju ruskih formalista (romani sastavljeni od novela/pripovijesti pa se u tom smislu, kad je o povezivanju riječ, odnosno gradbi sižea, može govoriti o lančanom ili stepenastom, paralelnom i prstenastom romanu) Milivoj Solar, među ostalim, opisuje prstenasti roman kao roman koji je određen jednom okvirnom novelom (pripovijetkom) koja "obuhvaća sve ostale (novele/pripovijetke) poput prstena na taj način što neki događaj (npr. oklada u romanu Julesa Vernea *Put oko svijeta u 80 dana*) omogućuje onaj okvir unutar kojeg se zatim priča čitav roman." U našem je slučaju, već smo napomenuli, riječ o potrazi za razbojnikom, iako postoje primjeri i lančanoga vezanja građe (primjerice, veza pripovijesti *Tatin imendan* i *Moj bratić poručnik*). S obzirom na definirane zadatke navest ćemo još i da je gledano s aspekta čimbenika integracije unutar djela roman *Vragolije tatinog sina Marije* roman lika jer dominira jedan lik, *tatin sin Marija* (Solar, 1987: 178–179).

⁴ Jedna od najzanimljivijih i najdinamičnijih pripovijesti jest *Prodaja* u kojoj je opimjeren način na koji "radi" hrabri i domišljati zdenački Robin Hood, razbojnik Bakonja.

Hranjec slaže s Nemecom koji roman definira kao veliku pripovjednu vrstu jer je određen svojim osnovnim konstitutivnim elementom.

No s obzirom na to da je, kako je već istaknuto, riječ o dječjem romanu, jedno od pitanja koje se nadaje u daljnjem razmatranju jest i pitanje osobitosti dječjega romana u odnosu na roman za odrasle. Hranjec naglašava da u podjelama i tipologijama romana ne postoji opis dječjega romana (odnosno romana za djecu) ponajprije jer se "dječjoj književnosti odricala poetička autonomija" pa su se sva književna djela namijenjena djeci "trpala u nekakvu pedagošku, moralno-didaktičku literaturu". Hrvatski dječji roman, prema Hranjecu, afirmirao se tek početkom 20. stoljeća i nikako ga se ne smije doživljavati isključivo iz vizure recepcije.

Nositelj je radnje u romanu lik koji teorije vide u dvjema situacijama: ako je posrijedi ustaljeni "književnopovijesno potvrđeni model" riječ je o tipičnome liku; ako je pak posrijedi stvaranje novoga modela, nesvakidašnjega karaktera, govori se o individualizaciji lika. U skladu s rečenim jasno je da u našem slučaju govorimo o romanu lika i da je posrijedi neobičan i neuobičajen karakter, posebice ako se motri iz rakursa vremena i prostora u kojem lik živi i djeluje. Začudnost je izazvana već naslovom (sin Marija) i postaje sve intenzivnija svakom novom stranicom: Marija je sve samo ne tipična djevojčica. Odlično rukuje oružjem, najdraže su joj "igračke" puške i pištolji, jaše kao muškarac i životna joj je misija izludjeti svako odraslo biće (posebice gospođice i guvernante) koje je pokušava privesti očekivanim oblicima ponašanja. Zato je i samorazumljivo da je bila fascinirana pričama o razbojnicima i da je sama krenula u potragu za njima.

Iako je nesumnjivo riječ o bistrom djetetu koje izvrsno razumije svijet što je okružuje, ipak se na nekim mjestima u djelu otkrivaju nedosljednosti i pukotine kad je posrijedi percepcija i komentar kakvog specifičnog (nedjetinjeg) događaja, posebice se to odnosi na brojne komentare vezane uz gospodarstvo, novčanu problematiku, osiguranja i sl. pa u nekim situacijama "prepoznamo potpis" i doživljaj stvarnosti starog vojničkog vuka Alexandera Roda Rode:

S posljednjom petoricom raspoloženo pijanči njihov zaštitnik Đula Kolinsky. Kao kapetan koji doživljava brodolom; on, koji nosi svu odgovornost, kao posljednji će napustiti teturavu palubu.

Na koncu samo još trojica pružaju otpor oluji vina, morskoj bolesti i počinju igrati ferbl. Opasna je to kušnja u kasni sat. Ferbl je kartaška igra u kojoj se bogatstvo može izgubiti ili dobiti.

Dva trgovca drvima iz Mađarske pljačkaju bečkoga kolegu, a mom bratiću Kolinskom skidaju posljednju košulju s tijela. (Roda Roda, 2001: 174)

što nas vraća na pitanje ciljeva koje pisac želi dosegnuti svojim djelom te pitanje strategija i postupaka za kojima poseže na putu do cilja. Nekoliko smo puta već istaknuli da je Roda Roda u ovome djelu realizirao situaciju glavni lik = pripovjedač. Gajo Peleš tu pripovjednu situaciju (prema Stanzelu – *druga pripovjedna situacija*) opisuje kao situaciju u kojoj "jedan od likova priča, koji, zato ga i nazivamo likom, izravno sudjeluje u radnji i ujedno se pojavljuje kao pripovjedač u prvom licu" (Peleš, 1999: 61)

Vladimir Biti pak u *Pojmovniku suvremene književne teorije*, pod natuknicom *pripovjedač*, među ostalim, kaže da je pripovjedač u fikcionalnom pripovijedanju "glas koji preuzima odgovornost za pripovjedni iskaz i valja ga, kao *unutartekstnu* instancu razlikovati od

implicitnog autora kao *izvantekstne* okvirne instance, od autora-funkcije kao intertekstne instance te napokon od autora kao protagonista komunikacijske situacije." (Biti 1997: 320)

Primjenjujući navedene teorijske izvore na gore izdvojene situacije iz književnoga teksta, služeći se Bitijevim rječnikom, možemo zaključiti da je A. Roda Roda u nekim situacijama izjednačio *unutartekstnu* instanciju s onom *izvantekstnom* okvirnom pa je zapravo u dobroj mjeri "potkopao" legitimitet (a bogme i dignitet) svoje pripovjedačice.

No većina ostalih (sporednih) likova (izuzimajući, primjerice, lik Ciganina Avrama) doneseni su kao kroki crteži, tek u naznakama i takav način najčešće dobro funkcionira jer pisac izbjegava nepotrebne opise likova i ne gubi vrijeme na pripovijedanja koja nisu u funkciji osnovne radnje. No valja spomenuti i nefunkcionalne poteze likova koje posebno dolaze do izražaja, naprimjer, u odnosu Marije i bratice Artura: kako s obzirom na teme kojima se bave, tako i na poteze koji dovode do konflikta, što se eventualno objasniti činjenicom da je riječ o budućem bračnom paru, o čemu doznajemo u posljednja dva teksta u djelu.

No kad govorimo o opisima izvanjskoga pejzaža, ponajprije slavonskoga krajobraza često je riječ o nefunkcionalnome zaustavljanju radnje koje nema ni stilsko ni sadržajno opravdanje; zapravo retardacije u znatnoj mjeri pridonose razbijanju ritma izlaganja, što možemo pripisati nekoj vrsti autorova kompromisa: scene slavonske seoske svakodnevice u isto vrijeme ispunjavaju didaktičnu ulogu (podučiti mladi svijet) ali su zanimljive i Roda Rodinoj urbanoj publici (kojoj je ponajprije djelo i namijenjeno), pridajući djelu autentični "štih".

Postoje i dijelovi teksta koji u zanatskome smislu nisu primjeri korektnoga vladanja jezikom i njegovim mogućnostima izražavanja. Naime, u svakoj pripovijesti zbog nejasnih razloga, Roda Roda prekida dijaloge i ostatak razgovora prepričava. Prepričavanjem, posebice nedosljednošću kad je posrijedi vrijeme događanja (prošlost – sadašnjost) gubi se na dramatičnosti i dinamici scene, a nejasna vremenska perspektiva cijeli prizor poprilično obezvrjeđuje.

– Mariuse! – prijeteći je povikao i smišljao osvetu.

Obilno mi je vraćao kad smo ponovno riskirali kas. Jani nema dobro držanje, tvrdio je, ne povodi se za uzdama, nepropustan je kao gumeni ogrtač i krut kao vojna vreća slame. (Roda Roda 2001: 165)

ili:

– No Isuse, gospodine kapetane – kuka gospođa Geyer – a kamo da vas stavim? (...) Biste li se zadovoljili sofom u sobi gospodina poručnika?

Kapetan je uviđavan, zadovoljava se sofom. Pitati gospodin poručnika? Nije potrebno: kamerad Kolonsky jede u gospodskoj sobi, neće mu smetati; kapetan je umoran odmah će u krevet, štoviše mnogo skromnije na sof. Kad poručnik bude htio leći u perje, samo će, eto, naći druga na spavanju. Smještaj će mu odgovarati, bez brige. (Roda Roda 2011:174)

S obzirom na osnovni ton djela govorimo o humorističnome djelu, no problem nastaje kada pokušamo pojmove *dječji* i *humorističan* staviti u istu sintagmu: naime, riječ je o jednom od "slabih mjesta djela" jer jedan dio šala i načina na koje su predstavljene nisu i ne mogu biti

dijelom svijeta devetogodišnje djevojčice.⁵ Ipak, neisforsirane humoristične situacije, prirodne i mimetične, najkvalitetniji su dio ovoga djela:

– *Što? – vikao je tata. – Razbojnici? Gdje?*

– *Tamo – u aleji jablanova.*

Svi su istrčali: upravitelj, paradoš, slijepi Ilija, Mišo i Franjoš iz kovačnice, sluge, tovljač, tata na čelu. Na ulazu u pustaru stali su.

– *Za mnom, ljudi! – vikao je tata. – Nije valjda da se bojite?*

– *Eh... eh... em... – rekao je upravitelj. – Bojati? Ne. Ali ipak čovjek se boji. Tko zna koliko ih tamo ima.*

– *Najmanje dvadesetorica – uvjeravao je slijepi Ilija. – Gospodine, za ime Božje, ostavite se toga.* (Roda Roda 2001: 198)

Važno je naglasiti i da didaktički element znatno nadvladava onaj estetski, primjerice, obraćajući se u *Posveti* svojoj kćeri, autor prije nego što i počne o vragolijama, opravdava Mariju, iznoseći, zapravo poželjnu vrlinu:

Čuj, Dano: teta Marija oduvijek je bila dobra djevojka: pokorna, čedna, pristala, uslužna, čestita, strpljiva, uljudna, skromna i pobožna i poslušna – samo je tu i tamo podlegla lošem utjecaju jednoga zlog bratića i radila stvari zbog kojih se danas zacijelo i sama duboko kaje. (Roda Roda 2001: 7)

Svojim didaktičnim intencijama ovo se djelo uklapa u korpus tekstova naše književnosti nastalih u posljednjim desetljećima 19. i prvim desetljećima 20. stoljeća kojima je temeljni cilj oprimirati vrlinu, no u odnosu prema djelu Franje Sudarevića⁶ primjerice, s kojim dijeli ideju poduke i promocije vrline, razlikuje se s obzirom na namjenu te etnicitet autora, odnosno recipijenta. Dok je Sudarević kao odani sljedbenik Strossmayerova nauka i učitelj po struci svoj književni rad doživljavao kao jednu od metoda širenja hrvatske pisane riječi te se obraćao slavenskom elementu u Slavoniji, Roda Roda prije svih ima u vidu izvorne govornike njemačkoga jezika, i to ponajprije one koji su znatno udaljeni od rubnih dijelova Carevine, dakle Austrijance i Nijemce⁷ u velikim urbanim središtima.

⁵ Više o tome vidjeti u dijelu rada u kojem se osvrćemo na status i (ne)funkcionalnu gradbu pripovjedača.

⁶ Vidjeti više u: "O Pripovijetkama za mladi svijet Franje Sudarevića", u: Anica Bilić (ur.), *Šokačka rič* 12. Vinkovci: Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije, str. 175–191.

⁷ U drugom smo jednom radu naveli Roda Rodinu polemiku sa Zofkom Kveder u vezi s pitanjem jesu li slavonske teme stvorile Roda Rodu kao književnika ili je pak Slavonija ta koja je dužna Roda Rodi jer je neprestance promovira u svojim djelima. Roda Roda je permanentno naglašavao svoju slavonsku zavičajnost i činjenicu da je preko njegovih djela i središte Carevine upoznato s rubnim egzotičnim krajevima. Kveder je tvrdila da je Roda Rodino djelo zanimljivo upravo zbog kontinuirane eksploatacije slavonskih motiva i Slavonca, prije svega. (Liović 2016: 144). Vlado Obad pak u predgovoru svoga djela *Slavonska književnost na njemačkom jeziku* razmišljajući, rekli bismo o stalnome mjestu čitanja kad je posrijedi strani element i gospodarska eksploatacija Slavonije, navodi sljedeće: "No da bi se iskoristio dragocjeni slavonski hrast, da bi se pokupilo obilje s njiva, trebalo je prvo izgraditi prometnice(...) izgrađene su tvrde ceste, (...) dovedena je željeznica (...) u Osijeku je izgrađena prometna luka. (...) slavonski seljak beznadežno zaostao, više sklon pijančevanju i bečarluku negoli radu, tako da su tuđinski veleposjednici imali teških problema da kraj preobrase u modernu žitnicu i da izgrade prateću priređivačku industriju. Kada se dakle govori o velikim profitima koje su Austrijanci i Mađari izvukli iz Slavonije, ne bi se smjelo zaboraviti ni na prave pravcate pionirske podvige u njenom privođenju kulturi, niti na ostvarene rezultate čije efekte osjećamo i dana. Sve ono što smo ustvrdili o Slavoniji, u još većoj mjeri vrijedi za sam grad Osijek." (Obad, 1987: 9–10)

Prva je pripovijest u kojoj nas autor *in media res* uvodi u potragu za razbojnikom Bakonjom najavljenim u uvodnome dijelu – *Cigani su poštteni* – na neki način i paradigmatiska, s obzirom na činjenice koje smo ustvrdili u vezi s očekivanjem publike kojoj je djelo ponajprije bilo namijenjeno (egzotika i neobičnost ljudi i njihova života daleko od središta Carevine). Za početak svoje potrage Marija odabire romski dio naselja Zdenci i kao sudruga u pustolovini bira staroga Avrama iz *loze kotlara*.

Bio je Ciganin iz plemena kotlara, a stanovao je u zemunici, na puškomet od pustare, na ulazu u selo Zdenci. Lice mu je bilo crno i ispucalo poput hrastove kore, obrve od vate, a brada kao u Djeda Mraza (Roda Roda, 2001: 11).

Iz dojmljiva opisa Avramova izgleda posve je jasno da je Roda Roda izuzetno dobro poznao romsku populaciju i da je svoje čitatelje odlučio upoznati s nekim činjenicama o Romima, usput razbijajući stereotipe koji zapravo, kad je posrijedi romski narod, dobrim dijelom žive i danas.

Iz razgovora djevojčice i postarijega čovjeka jasno nam je da se poznaju i da su u prijateljskim odnosima. Djevojčičinu želju da joj stari Avram pokaže *pravog pravcijatog razbojnika*, stari Avram ne dočekuje s pozicije odrasle osobe pa su i njegove reakcije neočekivane jer prihvaća biti vodičem i sudrugom u potrazi za razbojnikom.

Ne baš lagan i ugodan put (bili su u prašini do koljena) Avram iskorištava kako bi djevojčicu koja živi potpuno drukčijim životom u odnosu na onaj koji ima on – poučio nekim životnim vrijednostima i podučio praktičnim životnim vještinama.

Avrama ne vrijeda činjenica da je od svih ljudi djevojčica izabrala baš njega kako bi joj pokazao lopova iako ironizira stereotip o Romima kao lopovima:

– Kakve li to misli spopadaju gospodu već od malih nogu? Želiš vidjeti lopove i dolaziš Ciganima! Cigani su poštteni, vaša milosti, djevojčice mala, samo što su strašno siromašni. Moraju krpiti kotlove i za šaku žita raditi svakakve kovačke radove, a ipak gladuju ako im tu i tamo dobri ljudi ne podare žlicu masti (Roda Roda, 2001: 11).

Jedna od općeprihvaćenih istina jest da čovjeku koji se nije rodio sa zlatnom žlicom, ne preostaje ništa drugo nego postati snalažljiv pa ćemo prateći Avramovu potragu za razbojnikom i željom da zasluži srebrni gulden, uvjeriti se i u njegovu snalažljivost, posebice kad je riječ o pregledavanju kotlova koje treba popraviti, a koje će, kako bi si namakao posla, potajice sam bušiti.

Epizoda oprimjeruje prethodnu tezu o snalažljivosti manje sretnih kad su posrijedi obitelji iz kojih su potekli: naime, nakon što je "obavio posao" (popravio kotao koji je sam izbušio) i Mariji je uzeo novac, tako joj "ukazujući" na razbojnika kojeg je željela upoznati.

Iako se na prvi pogled ove rečenice doimlju teškima (starija osoba na prijevaru uzima novac devetogodišnjoj djevojčici) riječ je zapravo o bezazlenoj poduci u kojoj starija osoba pokušava mlađoj ukazati na općeljdske vrijednosti bez obzira na predrasude i stereotipe.

Kad su posrijedi nezaustavljivi napredak u jednostavnom svijetu slavonske pustare i teško shvatljiva industrijalizacija, jasno je da svaka promjena koja se odnosi na to područje izaziva ozbiljne emotivne reakcije, posebice ženskoga svijeta u Zdencima pa u tom smislu kao uspjelu sličicu svakako treba izdvojiti dolazak vršalice na pustaru koji je obilježen ozbiljnim emotivnim potresima, koje je pisac iskoristio kako bi se blago narugao zaostaloj sredini koja svaki napredak i novinu doživljava kao prijetnju, argumentirajući još jedanput vrlo uspješno tvrdnju da je prirodnost u pristupu humoru i najkvalitetniji postupak koji redovito rezultira zadovoljenim horizontom očekivanja kad su posrijedi recipijenti:

Vječno kukavna Tereza, žena staroga Joze tovljača, plakala je krvave suze jer se njezin sin Franjoš javio kao ložač stroja. Najkasnije za tri tjedna, mislila je, on će biti hladan leš.

Na početku su se druge žene smijale Terezi, ali su onda, jedna za drugom, počele plakati s njom i proklinjati stroj.

Milka, nećakinja stare Tereze, Gabrijelova supruga, ali takoreći udana za hrabroga kočijaša Đuru, počela je udvarati glavnom slugi. Jer Đuro je također trebao biti oko stroja i ona nije željela ostati sama nakon Đurine smrti (Roda Roda, 2001: 154).

Uspoređujući ovo djelo s primjerice Sudarovićevim ili Truhelkinim tekstovima namijenjenima mladeži, Roda Rodin je tekst, kad su posrijedi estetske funkcije, znatno ispod kvalitetne razine, primjerice, zbirke pripovijesti *Zlatni danci*, ali je djelo posve usporedivo, a u nekim segmentima čak mnogo uvjerljivije nego su to naprimjer Sudarevićeve *Pripovijesti za mladi svijet*. Unatoč brojnim propustima (neuvjerljiva motivacija, često nefunkcionalni dijalozi, gubljenje pripovjedačke perspektive, nedosljednost kad je posrijedi uzročno-posljedični slijed...) za razliku od Sudarevićevih likova koji su strogo omeđeni temeljnom karakteristikom i ne izlaze izvan okvira potreba pouke, Roda Rodini likovi, iako katkad nefunkcionalni, često su upravo životni zbog svojih nesavršenosti, no najvažnija razlika leži u duhovitosti i sposobnosti likova da se našale: i na tuđi, ali još važnije, i na vlastiti račun.

Stroj je zaista vrlo skoro imao na savjesti – ako strojevi imaju savjest – jedan nesretni slučaj.

Dana 16. lipnja, Franjo regis, bila je tržnica u Orahovici, i Franjoš se javno hvalio svojim mjestom ložača. Dva orahovačka momka postala su ljubomorna na uspjehe koje je Franjoš zahvaljujući novoj časti imao u kolu. Izbili su mu dva prednja zuba, treći se klimao.

Baš na Franjošev imendan. Tako nešto zna patiti. Ne zbog zubi, do njih Franjošu nije bilo stalo. Ima ih još tridesetak. Ali Orahovčani su posvuda pokazivali zube i govorili da su Franjošu odšarafili šarke s vratašaca na kotlu (Roda Roda, 2001: 155).

Kako smo nekoliko puta i naglasili, *Vragolije tatina sina Marije* djelo je koje je ponajprije namijenjeno mlađoj publici, no s obzirom na silan trud autora da dočara autohtonu slavonsku sredinu, ljude, običaje i odnose te s obzirom na visoku razinu dokumentarnosti kojom je

opskrbljeno, djelo znatno prelazi okvire isključivo štiva za djecu i s pozicije 21. stoljeća u mnogim je segmentima riječ o vrijednoj memoarskoj prozi kojoj je cilj očuvati, na neki način petrificirati, prije svega duh vremena i prostora, a onda i davno nestale zanate, vješte obrtnike te odnose i običaje – riječju – život slavonskoga čovjeka na početku 20. stoljeća. Tako motren roman znatno nadilazi granice samo estetske tvorevine (to je uostalom, kako smo već istaknuli, i njegov slabiji segment) i postaje zabavnim dokumentom jednog vremena i prostora, koji svojim stilom prevladava suhoparnost povijesnoga, dokumentarističkoga izlaganja.

U predgovoru je svoje knjige *Slavonska književnost na njemačkom jeziku* Vlado Obad, među ostalim, naveo razloge (i potrebe) za bavljenje ovim dijelom, kad je o pripadnosti riječ,⁸ još nedefiniranog korpusa, pa ističe da se pri istraživanju vodio "trovrsnim zadatkom", ponajprije je riječ o upoznavanju jedne "zaboravljene literature u svim formama njezina očitavanja". Uz taj zadatak veže i pokušaj estetske valorizacije i to u odnosu na vrijeme i sredinu u kojoj je nastala, ali i procjenu njezine životnosti, odnosno vrijednosti u odnosu na suvremenost, posebice kad je posrijedi "njezina sposobnost da nam priopći nešto o stasanju vlastitog historijskog bića". Drugi je cilj "utvrđivanje zavičajnosti, odnosno slavonskog karaktera te literature" koja uz nedvojbeno književne učinke pruža i priliku da se "razvoj grada Osijeka i općenito život Slavonije, sagledaju iz jedne neuobičajene perspektive". Kao treći razlog bavljenja njemačkom književnošću izraslom na slavonskome tlu Vlado Obad navodi novi, drukčiji pogled koji je nužan pri objektivnoj valorizaciji ne samo rečenoga korpusa i koji mora rezultirati detekcijom nekih novih perspektiva kad je riječ o uzorima i utjecajima, u odnosu na domicilnu, nacionalnu književnost: naime, "posve se gubilo iz vida da je ta viša kultura istovremeno morala djelovati vrlo provokativno i stimulatивно na razvoj nacionalne kulture". Stoga, završava svoju elaboraciju o razlozima bavljenja slavonskom književnošću na njemačkome jeziku, "želimo ove kulture promatrati u uzajamnom dodiru – donesenu evropsku civilizaciju i određene slavonske tradicije promatrati na složeniji, dijalektičan način, kao dinamičnu interakciju" (Obad, 1987: 12).

Čitajući Roda Rodine tekstove i pokušavajući odgovoriti na zadatke koje je istaknuo V. Obad, bez mnogo razmišljanja slažemo se da govoriti o slavonskoj književnosti, a ne imati u vidu i njezin izričaj na njemačkom jeziku (i ne samo na njemu, valja uključiti književna djela nastajala na jezicima svih naroda i nacionalnih manjina koje nastanjuju Slavoniju) znači i ne pokušati obuhvatiti književni opus u cjelini, a to neminovno znači i da će rezultati istraživanja koje ćemo dobiti baveći se necjelovitim opusom – biti partikularni.

Djelo Vlade Obada nastalo je 1987. godine, a danas se moderni kulturološki pogled ne može ni zamisliti bez, kako je to rekao profesor Obad, "uzajamnoga dodira", ili bez "dinamične interakcije" pa su zadaci što ih je istaknuo u svojem djelu *Slavonska književnost na njemačkom jeziku*, naglašavamo – u vrijeme kad je djelo objelodanjeno – bili inovativni i na neki način vizionarski.

⁸ Prikazujući za potrebe širega čitateljstva (dnevni list Slobodna Dalmacija) dvije knjige (Theresia Moho, *Marijanci* i Roda Roda, *Pripovijesti iz Slavonije*) kojima je zajednički nazivnik da su pisane njemačkim jezikom, Ivan J. Bošković, navodeći Meyer Wehlacka, ustvrdio je "(...) da knjige pripadaju onim sredinama koje ih prihvate. Gdje su potrebne (...) onda su sve knjige naše! Jer iznjedrene su iz naših prostora i aktualiziraju ih kao vrelo svojih najdubljih imaginacija i pobuda, baš kao što su i sastavni dio naše književnosti i povijesti 'razumljive (tek) proučavanjem i upoznavanjem isprepletenosti različitih kultura i etničkih obilježja naroda koji su u nedavnoj prošlosti ovdje živjeli.' Iako žanrovski različite (...) otkrivaju nam djelić života na ovim prostorima, što ih čini zavičajnima, u hrvatskoj književnosti i kulturnoj zbilji" (Bošković, 2001: 99).

Djelo Alexandera Roda Rode *Vragolije tatina sina Marije* nije bez mane: bez obzira na to razmišljamo li o sadržajnome segmentu toga djela ili pak o nekom od osnovnih elemenata žanra. No iznimno je vrijedno motrimo li na to djelo kao na dokument vremena sa zavidnim faktografskim dijelom koji je na trenutke oplemenjen i lepršavim humorom. Unatoč slabostima djelo svakako zaslužuje valorizaciju i revitalizaciju kad je riječ o čitateljima, a s obzirom na izuzetnu funkcionalnost kad su posrijedi vizualne scene – možda i život u novom mediju.

IZVOR

Roda Roda, Alexander, *Vragolije tatina sina Matije*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2001.

LITERATURA

Biti, Vladimir, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

Bošković, Ivan J., "Nijemci a Slavonci", u: *Lica i obrasci*, Laus, Split, 2001., str. 99.–102.

Hranjec, Stjepan, *Hrvatski dječji roman*. "Znanje", Zagreb, 1998.

Liović, Marica, "Slavonija između tradicije i modernosti u Roda Rodinim *Pripovijestima iz Slavonije*", u: Anica Bilić (ur.), *Šokačka rič 13*, Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije, Vinkovci, 2016., str. 119.–148.

Liović, Marica, "O *Pripovijetkama za mladi svijet Franje Sudarevića*", u: Anica Bilić (ur.), *Šokačka rič 12*, Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije, Vinkovci, 2015., str. 175.–191.

Obad, Vlado, "Roda sa slavonskog odžaka", u: *Vragolije tatina sina Marije*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2001., str. 221.–224.

Obad, Vlado, "Osijek u vrijeme germanske supremacije", u: *Hrvatska književnost na njemačkom jeziku*, Izdavački centar "Revija", Radničko sveučilište "Božidar Maslarić", Osijek, 1989., str. 5.–17.

Obad, Vlado, "Tragom jedne neobične uzajamnosti: Roda Roda i Slavonija", u: *Hrvatska književnost na njemačkom jeziku*. Osijek: Izdavački centar "Revija", Radničko sveučilište "Božidar Maslarić", Osijek, 1989., str. 93.–122.

Peleš, Gajo, *Tumačenje romana*, Zagreb, 1999.

Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1987.

THE GENRE FEATURES OF THE NOVEL *MISCHIEFS OF DAD'S SON MARIA* BY ALEXANDER RODA RODA

Slavonic literature in non-Croatian languages has still not found its place in the opus of national literature, although it is about authors and works who find their inspiration in Slavonian land and man.

Alexander Roda Roda (1872–1945) is one of the few writers who wrote the entire literary work in German, but glorifying Slavonia. Novel *Mischiefs of Dad's son Maria*, a work that is

only at first glance intended for younger audience. But the wealth of customs, crafts, Slavonian everyday life, humorous situations arising from the touch of Slavonian rural man with development, mechanization and innovation, the beauties of the Slavonian landscape – are elements that will interest older readers and mark this work as a solid (documentary) source for thinking about culture of Slavonian village at the end of the 19th and in the first decades of the 20th century.

The basic aim of the work is to detect the genre features of this Roda Roda's work. The writer has himself, in fact, designated his work as a novel: but disclosing the strategies and procedures used in the construction of his work (above all, we think of the composition of the text, the narrator's position, his legitimacy, persuasiveness, character building, their vitality and the function of description and narration in the work) we find the discrepancy between the intents that the author announced both by the genre determination of the work and by the "null narrative" in which he explicitly states the reasons for which he writes such a work and the aims he wants it to accomplish.

Key words: Roda Roda, novel, genre features